

GÜNEY SLAVLARINDA AĞIT, AĞIT RİTÜELLERİ VE TÜRK KÜLTÜRÜ İLE OLAN MÜNASEBETLERİ

Ömer AKSOY*

ÖZ

Ağıt ve ağıt ritüelleri ölüm hadisesi karşısında insanların taşıdığı yoğun duyguların bir tür ifade edilmiş biçimi olarak dünyanın birçok toplumunda karşımıza çıkar. Gerek Türk gerekse de Güney Slav halklarının kültüründe ağıt ve ağıt ritüelleri geçmişten günümüze değin var olan bir fenomen olmuştur. Güney Slavlarının tarihsel açıdan uzun yıllar Türk kültürü ile münasebet içerisinde oluşu, kültürel ve dinî etkileşimin ağıt ve ağıt ritüellerini de içine alacak biçimde gelişmesine imkan tanımıştır. Bölgede özellikle Müslüman Boşnaklar özelinde tasavvur edilen Türk kültürü etkisi ağıtlar üzerinden ele alındığında esasında Türk kültürünün Ortodoks ve Katolik Slav gruplar üzerinde de önemli derece etkili olduğunu gözlemlemek mümkündür. Bu bağlamda çalışmada bir yandan Güney Slav ağıtlarının tarihçesi hakkında bilgiler verilip icra edildiği sahanın çerçevesi çizilmeye çalışılırken diğer yandan Güney Slav ağıtlarının ve ağıt yakma geleneklerinin genel karakteristiği ortaya konmaya çalışılmıştır. Bunun yanı sıra eş zamanlı olarak başta Türkiye Türkleri olmak üzere Türk topluluklarındaki ağıtlar ve ağıt yakma gelenekleri ile olan benzerlikler, farklılıklar ve ortak hususlar belirlenmeye, bu sayede kadim bir kökene dayanan Türk ve Slav toplulukları arasındaki kültürel etkileşim ağıtlar kanalıyla farklı bir perpektiften ortaya konmaya çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Ağıt, ağıt pratikleri, Güney Slavları, Türkler.

LAMENT, LAMENT RITUALS IN SOUTHERN SLAVS AND THEIR RELATION WITH TURKISH CULTURE

ABSTRACT

Lament and lament rituals are a form of expression of the intense emotions that people carry in the face of death in many societies of the world. In the culture of both Turkish and South Slavic peoples, lament and lament rituals have been a phenomenon that has existed from the past to the present. The fact that the South Slavs have been in contact with Turkish culture for many years has enabled the cultural and religious interaction to develop in a way to include lament and lament rituals. When the influence of Turkish culture in the region, which is envisioned especially in the Muslim Bosnians, is analyzed through laments, it is possible to observe that Turkish culture has a significant influence on Orthodox and Catholic Slavic groups as well. In this context, in this study, on the one hand, while giving information about the history of South Slavic laments and trying to draw the framework of the field in which they are performed, on the other hand, the general characteristics of South Slavic laments and lamentation traditions were tried to be revealed. In addition, similarities, differences and commonalities with Turkish laments and lamentation traditions have been tried to be determined. In this way, the cultural interaction between Turkish and Slavic communities based on an ancient origin was tried to be revealed from a different perspective through laments.

Keywords: Lament, Lament rituals, Southern Slavs, Turkish.

Giriş

Türklerde ve Güney Slavlarında Ağıtın Tarihsel Gelişimi ve Uygulandığı Bölgeler

Ağıt, ölüm karşısında duyguların en yoğun ve güçlü olduğu bir anda gerçekleşen bir çeşit duygu dışı vurumdur. Ölenin ardından ona karşı duyulan sevginin sonucu ortaya çıkan yoğun duygular ağıtlar aracılığıyla yansıtılmaktadır. Geçmişten günümüze dünya üzerinde ya-

Gönderilme Tarihi: 23.12.2024

Kabul Tarihi: 25.03.2025

* Doç. Dr. Bosna Hersek Zenica Üniversitesi, ORCID: 0000-0001-9837-7567, E-Posta: omeraksoy66@outlook.com.

şayan tüm toplumlarda ağıt ve ağıt ritüellerine rastlamak mümkündür. Ağıt ve ağıtla ilintili dinsel pratiklerin kuvvetli bir şekilde varlığını sürdürdüğü topluluklardan birisi de Türkler olmuştur. Çok güçlü bir animist yapıya sahip olan Orta Asya göçebe Türk toplumunda bu yapının yansıması olarak ölüm ritüellerinin ve ağıt yakma geleneğinin var olması tabii bir durumdur. Hunlardan itibaren ağıt yakma geleneğinin tarihî kaynaklardan izlerini sürmek mümkündür. Türk kültürünün ve inancının en kadim numunelerini günümüze taşıyan Çin kaynaklarında Hunların cenaze merasimlerinde ölen kişi için yas tutan insanların bağrımları ve yüzlerini parçalayıp kesmeleri ile alakalı ibarelere rastlarız (*İnan, 1986, s. 195*). Aynı kaynaklarda ve Orhun yazıtlarından edindiğimiz bilgilerde Göktürklerin cenaze merasimlerini ifa ettikleri esnada ölen kişinin bir çadıra konulduğu, yakınlarının kestikleri kurbanları bu çadırın önüne serdikleri ve çadırın etrafında yedi kez dönerek yüzlerini bıçakla kestikleri ve çeşitli yas ritüellerini gerçekleştirdikleri ifade olunmaktadır (*1986, s. 195*). Benzer bilgilere Bizans kaynaklarında da rastlamaktayız. Bizanslı diplomat Priskos'un Hun hükümdarı Atilla'nın cenaze merasimi ile alakalı kayıtlarında Atilla'nın ölümü üzerine yakılan ağıtlardan bahis olunur. Yine Bizanslı Menander'in aktardığı; Bizans elçisi Valentinus'un, yas tutan bir Avar cemaatiyle birlikte yanaklarını hançerle oymak zorunda kaldığı ile alakalı kayıt (Blockley 1985, s. 176), İslam öncesi Türk kültüründe yağ töreni adıyla bilinen ve cenaze merasimleri esnasında ağıt mahiyetinde törene katılanların yüzlerine ve vücudundaki çeşitli uzuvlara kesici maddelerle zarar verme ritüellerinin Hunlar gibi Avarlar aracılığıyla Avrupa içlerine değin taşındığını göstermektedir. Hunların ardından Göktürklerde, Uygurlarda, Selçuklularda ve Osmanlılarda temel yapısını korumak suretiyle benzer nitelikteki ağıt ritüellerinin uygulandığına dair çok sayıda tarihî kayda sahibiz. Yine günümüzde Orta Asya'dan Anadolu'ya değin varlığını sürdüren Türk boylarının hepsinde hâlen benzer nitelikte ağıt ritüellerinin uygulanması söz konusudur. Bu örnekler Türklerde ağıt geleneğinin kadimliğini ve ilk yurtlardan ulaştıkları en Batı noktalara değin ağıt ve yas ile alakalı ritüelleri yaşattıklarını göstermektedir.

Türkler gibi Slavlarında kültürel yaşantılarında ağıt ve ağıt yakma ritüelleri ile alakalı bilgilere çok eski dönemlerden itibaren rastlarız. Slav ağıtları ile alakalı tarihsel kayıtlar Türklere nispeten daha yakın tarihlidir. Bilinen en eski kayıt Nestor kroniğinde geçmektedir ve 912 tarihlidir. Bu kayıta tarihî kaynaklarda adı günümüze ulaşan ilk Slav knezlerinden olan Oleg'in bir yılan sokması sonucu ölümü üzerine ağıtlar yakıldığı ifade olunmaktadır (Cross vd. 1953, s. 69). Güney Slavları ile alakalı ilk kayıt 13. yüzyıla dayanmakta olup Sırp kralı II. Stefan Uroš Milutin, karısı Jelena'nın ölümü üzerine söylenmiştir. Güney Slavlarına ait başka bir eski kayıt ise 14. yüzyılda ölen Kosova despotu Stefan Lazarević hakkındadır (Đurić, 1940, s. 15-17). 16. yüzyıldan itibaren Güney Slavları içerisinde ağıt söyleme ve cenaze ritüelleri kapsamında çeşitli ritüeller gerçekleştirme ile alakalı kayıtların arttığını görürüz. 1533 yılında günümüzdeki Sırbistan topraklarını teşkil eden bölgeden geçen Venedik elçisi Benedetto Ramberti, bölgede yaşayan kadınların kocaları, erkek kardeşleri, oğulları veya babaları öldüğünde tırnaklarıyla yüzlerini yırtıp kanattıklarından bahseder. 1547 yılında Osmanlı Devleti'nde Fransa büyükelçisi olarak görev yapan Jean Chenault, Niş yakınlarından geçerken yörede eşleri ya da babaları ölen kadınların saçlarını yolup yüzlerini tırnaklarıyla yırtmak suretiyle nasıl ağıtlar yaktığını tasvir eder. 1555 yılında Güney Slavlarının yaşadığı bölgeleri dolaşan Alman büyükelçi Ogier Ghiselin de Busbecq da benzer şekilde yas törenlerini ve yapılan ağıt ritüellerini tasvir eder (Ђорђевић, 1928, s. 344; Čubelić, 1988, s. 88-89). 1445-1509 yılları arasında yaşayan Hırvat rahip ve şair Juraj Šižgorić, Hırvatistan'ın Šibenik şehri ile alakalı kaleme almış olduğu monografisinde (De situ Illyriae et civitate Sibenici-İllyria ve Šibenik Şehrinin Durumu Hakkında) bazı

Şibenik geleneklerini sıralarken “cenazelerde yas tutan kadınların yüksek sesle ağıtlar söylediğini, bunun ise cenazeye katılanların ruhuna tesir ettiğini ve onları ağlamaya teşvik ettiğini” ifade eder (Botica, 2013, s. 110). Latin seyyah Alberto Fortis’in Dalmaçya Seyahatnamesi adlı (Put Po Dalmatia) meşhur eserinin morlaklarla ilgili kısımlarında yas uygulamalarından ve kadınların cenaze esnasındaki yas ritüellerinden bahis olunmaktadır (Fortis, 1984, s. 61-62). Karadağlı Prens Danilo’nun, 1855 yılında “Danilo Kanunları” adı ile Karadağ’daki teokratik yapıyı yok edip laik bir düzen tesis etmek adına başlattığı reformlar içerisinde cenazelerde ağıt ve ağıt yakma ile ilişkili ritüelleri yasaklaması ve buna uymayanların para cezasına çarptırılması ile alakalı uygulamalar mevcuttur. Danilo’nun bu sert tedbirlerine karşın ağıt gelenekleri bölgede güçlü bir şekilde uygulanmaya devam etmiş, hatta Danilo’nun 1860 yılında ölümünün ardından Danilo ile alakalı bölgede çok sayıda ağıt teşekkül etmiştir (Шаулић, 1929, s. XXIII).

Günümüzde Karadağ sınırları içerisinde kalan bölgelerde ağıtlar ile alakalı kayıtlar tutan ünlü Sırp filolog Vuk Karadžić özellikle Boka körfezi olarak adlandırılan bölgede ağıt yakma geleneklerinin çok güçlü bir şekilde var olduğunu, bunun dışında kalan bölgelerde ise geleneğin yok olduğunu ifade etmiştir (1957, s. 146-147). Karadžić, ağıtların canlı bir biçimde icra edildiği ve ağıtlarla ilintili ritüellerin uygulandığı bölgeleri sıralarken; Karadağ’ın Dinar Alpleri havzasının kuzeybatı-güneydoğu yönünde, kuzeyde Bar şehri, Güneyde ise Sutomore’ye kadar uzanan dağlık bölgeyi (Karadağ kıyılarında Adriyatik denizi ile Main, Braić, Crmnica ve Spič bölgeleri) ihtiva eden Paštrovići bölgesini Güney Slavları arasında geleneğin en güçlü şekilde var olduğu bölge olarak tanımlamıştır. Hatta cenazelerde ağıt ve ağıt ritüelleri ile özdeşleşen narikace adlı kişilerin çok daha geniş bir sahada gözlemlenmesinin mümkün olduğunu fakat Paštrovići bölgesi dışında hiçbir yerde manzum ağıtların yakılmasına tanık olmadığını ifade etmektedir (Banjević vd. 1971, s. 146-147). Karadžić gibi 19. yüzyılın bir diğer önemli koleksiyoncusu olan Vuk Vrčević ise 1868 yılında tamamladığı koleksiyonunda Karadağ, Hersek ve Boka körfezi bölgelerindeki ağıt gelenekleri üzerinde durmuş ve bu bölgelerden ağıtlar derlemiştir. Vuk Vrčević ise derlemeler yaptığı Hersek, Karadağ ve Boka körfezinde ağıt geleneğinin aynı yapıda olduğunu ifade etmiştir. Hersek bölgesindeki Türklerin ise (Müslümanlar kastediliyor) çocuğu silahlı olsa dahi bir kez bile ağıt yakıp yas belirtisi olarak siyah kıyafetler giydiğine tanık olmadığını, bunun İslam dininde iyi karşılanmaması ile doğru orantılı olduğunu belirtir (Çirgić, 2016a, s. 107-108; Vrčević, 2011, s. 36-38). Buna karşın günümüzde Güney Slavları arasında ağıt yakma uygulamaları Sırp, Hırvat veyahut Boşnak gibi belirli bir Slav entiteye veyahut Müslüman, Katolik ya da Ortodoks gibi belirli bir dinsel temele dayanmaktan ziyade bölgesel bir dağılım sergiler. Örneğin 17. yüzyılın meşhur seyyahlarından olan ve 1658 yılında Dalmaçya, Dubrovnik ve Bosna sınırlar içerisinde notlar tutan Fransız Poulet’in Saraybosna’da yaşayan Müslüman, Hristiyan ve Yahudilerin defin törenlerinde uygulamış oldukları ritüeller ve bu törenlerde söylenen ağıtlar hakkında verdiği bilgilerin (Lilek, 1894, s. 161; Buturović, 1973, s. 10-11) aksine ne tarihî kayıtlarda ne de günümüzde Bosna Hersek sınırları içerisinde yaşayan Müslüman Boşnaklar arasında ağıt yakma geleneğine rastlanmamaktadır. Ancak günümüzde önemli bir kısmı Karadağ sınırları içerisinde kalan Dinar Alplerinin havzasının güney kesimlerinde yaşayan Boşnaklarda ağıt yakma geleneğinin varlığına rastlıyoruz. Boşnak folklorcu Alija Nametak’ın Podgoritsa civarında yaşayan Boşnaklardan kaydettiği bilgilere göre ağıt yakma konusunda uzman olan bir kadının cenaze henüz evden çıkmadan ev içerisinde cenazenin baş ucunda ağıtlar yaktığını ifade etmektedir. Ayrıca Nametak’ın kayıtlarına göre civarda çağrılacak herhangi bir Müslüman ağıttı mevcut değilse Ortodoks ağıttılardan yardım alınmaktadır (Nametak, 1962, s. 195). Bölgedeki Müslümanlar ile gayrimüslümler

arasında ağıt yakma geleneği bazı farklı hususlar taşımak suretiyle dinsel bir farklılık gözetmeksizin günümüze değin var olmuştur. Bunlardan en önemlisi Müslümanların ağıtlarını Ortodoks ve Katoliklerin aksine daha sessiz ve gizli yapmalarındadır. Bu yüzden Müslümanlar tabutun mezara konulduğu andan ziyade özellikle ölü evinde ölünün başı ucunda ağıt yakmayı tercih etmektedir. Ortak hususlar ise ölenin güzel vasıflarının sıralanması, geride bıraktıklarına dair atıflar yapılması ve ailenin daha önce ölen fertlerinin öteki dünyada ölen kişiyi karşılayacağı şeklinde sıralanabilir (Çirgić, 2016a, s. 129-131). Karadağ içerisinde ve Karadağ sınırları dışında yaşayan Boşnakların ayrışmasına benzer bir durum Katolik Hırvatlar arasında da söz konusudur. Hırvatlar arasında Sinj Krajina, Dalmaçya (Zlarin), Subotica, Samobor, Slavonya (Vinkovac bölgesi) gibi Hırvatistan'ın Adriyatik hattı boyunca ve Sırbistan ve Bosna Hersek sınırına yakın kısımlarında yer alan bölgelerinde ağıt yakıldığına tanıklık ediyoruz (Butorac 2015, s. 6). Netice itibarıyla ağıt yakma geleneğinin ve ağıt pratiklerinin başta günümüz Karadağ sınırları içerisinde kalan bölge olmak üzere Hersek, Dalmaçya şeridi ile Sırbistan'ın güney ve güneybatı kesimlerinde yaşayan Slav unsurların dinsel bir ayırım gözetmeksizin ortak bir karakteristiği olduğunu söyleyebiliriz.

Türk ve Güney Slav Sözlü Geleneğinde Kavramsal Olarak Ağıt ve Mahiyeti

Türklerde türü tanımlamak için en yaygın biçimde ağlamak fiilinden türetilen ağıt sözcüğü kullanılır. Tarihî kaynaklarda yine "ağlamak" fiiliyle ilintili olarak yağ, bu törenlerde söylenen şiirleri tanımlamak için sagu kavramının kullanıldığını görürüz. Günümüzde Yenisey yazıtlarında ağıt yakan kişi anlamına gelen ve Anadolu'da hâlen ağıtçı kadınları tanımlamak için kullanılan sığıtçı teriminin sagu sözcüğünden türetildiği düşünülmektedir. Tarihsel süreçte bu kavram yerini ağıt ve mersiye sözcüklerine bırakmıştır. Ağıt ve ağıt ritüelleri ile ilişkili en eski kavram ise yağdır. Orhun Yazıtlarında geçen "Hatun yok olmuş idi (ölmüş idi)" (Orkun, 1994, s. 110) ifadesindeki yok sözcüğünün yağ sözcüğü ile aynı fenomeni karşıladığı ifade edilmektedir (Bali 1997, s. 15). Divan-ı Lügat-it Türk'te kavram, ölümün ardından verilen yemeğin adı olarak geçer (1939, s. 143). Eski Türkçede ağlamak anlamlarına gelen "yığla" veya "ıgla" sözcükleriyle karşılaşıyoruz (Bayat, 2011, s. 258). Bu anlamda ölüm üzerine düzenlenen yağ törenlerini "ağlama törenleri" olarak kabul edebiliriz. Bu törenlerde Kaşgarlı'nın tanımı ile paralel olarak ölü yemekleri verilmekle birlikte törene ölen kişinin ardından gerçekleştirilen yas ritüelleri eşlik etmiştir. Bu törenler, katılımcıların ağıt gelenekleri kapsamında yüzlerini yaralamaları, saçlarını kesmeleri veya yolmaları, ölünün bulunduğu çadırın etrafında atlarını döndürmeleri ve ölenin arkasından ziyafetlerin verilmesi gibi çeşitli pratiklerin gerçekleştirildiği törenlerdir.

Geleneğin gerek Batı gerekse de Doğu Türklüğü içerisinde hâlen güçlü bir biçimde var olduğunun kanıtı, ağıt kavramı yerine geçecek çok zengin bir terim kullanımının söz konusu olmasıdır. *Deyişat, sağı, ağı, bayah, deme, deyiş, eyişet, lavik, ölgülü, sayı kuru ağlamak, şin, şivan, yakım* vs. bunlardan bazılarıdır. Benzer biçimde Kazaklar, Kırgızlar, Uygurlar, Türkmenler, Azeri gibi birçok Türk boyunda çok geniş bir kavram yelpazesi ile karşılaşıyoruz. Bu, ağıt söyleme geleneğinin Türk boyları arasında geçmişten günümüze değin ne kadar güçlü bir şekilde var olduğunun bir delili olarak kabul edilebilir. Ayrıca İslam'ın Türkler arasında benimsenmesi ile ağıt geleneğinin İslam ile senkretize olduğu ve ölüm hadisesinin ardından belirli günlerde Mevli ve Kur'an-ı Kerim okunmasının bunun bir yansıması olduğu şeklinde görüşler bulunmaktadır (2011, s. 260).

Güney Slavlarında ağıt kavramını karşılamak için en yaygın olarak “hüzün, keder” sözcüklerinden türetilmiş olan *tužbalica*, sözcüğü kullanılır. Daha seyrek olarak ise *naricaljka*, *jaukalica*, *jekavica* sözcükleri de ağıt kavramını karşılamak için kullanılmaktadır. Ağıt yakma eylemini tanımlamak için ise *tužiti* ve *naricati*, daha nadir olarak *jaukati* ve *zapijevati* fiilleri kullanılır (Çirgic, 2016b, s. 306-307). *Tužiti* daha edebî bir formda ve daha sistemli vücuda getirilen ağıtları tanımlamak için kullanılırken *naricati* ölenin arkasından düzensiz olarak “ağlama, feryat-figan etme” şeklinde tarif edilebilir (Džaković, 1962, s. 8). Ağıtçıların bölgede kadın olmasından ötürü sözcüğün dişil hâli kullanılmak suretiyle türetilmiş olan *tužilica* sözcüğü de ağıtçı kavramını karşılamaktadır (Çirgic, 2016a, s. 17-18). Bu kavramların yanısıra cenaze merasimi esnasında lele ünlemi ile başlatıldığı için *lelek* (ağıt) ve *lelekati* (ağıt yakmak) olarak adlandırılan düzensiz ağıt türleri oldukça yaygındır. Lelekler tamamen doğaçlama olarak cenaze kabire konduğu esnada gerçekleştirilen yüksek sesle ağlama eylemleridir. Belirli bir standardı ve sabit şekli olmayıp farklı nazım birimlerinde ve farklı biçimlerde olabilir. Lelek, ölüm merasimi esnasında başlar ve tamamen merasim süresince gerçekleştirilir. *Tužbalica* gibi defin merasiminin dışında yapılması söz konusu değildir. Lelek açan kişiye *Lelekciya* (*lelegdzija*) yani *lelekçi* denir. Lelek, edebî ve sanatsal açıdan *tužbalica*dan daha değersiz görülmekte, merasim esnasında belirli kişilerin acılarının yüksek sesle tegannilerinin bir yansıması olarak ortaya çıkmış türler olarak tarif edilmektedir. Bazen lelekler *tužbalica* ile neredeyse aynı edebî değere sahip olacak kadar usta kişiler tarafından icra edilebilmektedir. Leleklerle saç yolma, yüz yaralama, kıyafet parçalama gibi fiziksel eylemlerde eşlik edilmektedir. Günümüzde Güney Slav coğrafyasında özellikle Karadağ bölgesinde bazı Ortodoks gruplar arasında hâlâ varlığını sürdürse de günümüzde lelek, sık karşılaşılan bir ritüel değildir (Banjević vd. 1971, s. 10-12; 2016a, s. 153-157). Her ne kadar lelek, *tužbalica* gibi profesyonel olmayan daha amatör kişiler tarafından icra edilen hüzün eylemleri olarak görülsede nihayetinde ağıt ve ağıt yakma ritüellerinin önemli birer parçası olmuş, cenaze ritüelleri ile olan münasebetinden ötürü birçok Slav folklorist tarafından ritüel şiirler kategorisinde tanımlanmıştır. Bu tarz bir tanımlamaya Türk ağıtlarında da rastlarız. Bazı ağıtlar biçimsel özelliklerinden ötürü nazım düzeni olmayan ve uyak kuralına bağlı olmayan ağıtlar kategorisinde değerlendirilir. Bunlar ahenkli nesir ya da düz nesir biçiminde of, aman, oy gibi ünlemler ile seslenmeler şeklinde terennüm edilen düzensiz ifadeleri içerir (Esen, 1997, s. 21). Leleklerle aynı kategoride değerlendirebileceğimiz bu düzensiz ağıt biçimi günümüzde Anadolu’da en sık karşılaşılan ağıt türleri olma özelliğine sahiptir. Bu tarz ağıtlar Güney Slav ağıt araştırmacıları tarafından özel bir kategoride değerlendirilmiştir. Güney Slav leleklerine karşılık olarak Türk ağıt geleneğinde bağırarak feryat-figan etme anlamına gelen buzlamak fiili ile karşılaşıyoruz. Aynı fiil develerin çıkardığı ses anlamına gelen “bozulamak” adı verilen eylemde karşımıza çıkar. Dede Korkut destanlarında buzadı şeklinde “bağırarak ağladı, feryat etti” anlamlarında terimin oldukça sık kullanıldığını görürüz. Bunlardan birinde Beyrek’in ölüm haberi üzerinde ailesi ve kırk yiğidi, kaba sarıklarını yere çalarak “bozulamak” suretiyle ağlaşıp feryat ederek acılarını ifa etmektedirler (Ergin, 1989, 130-131). Günümüzde Orta Anadolu yöresinde yaygın olarak karşılaştığımız bozlak türü uzun havaları da bu bozulamak fiili ile ilişkilendirebilir ve Türk ağıtlarının en eski mahiyetini günümüze değin taşıyan türler olarak varsayabiliriz.

Karadağlı edebiyat tarihçisi Novak Kilibarda, ağıt terimini çok geniş bir çerçevede değerlendirirken icra bağlamlarına göre Güney Slav ağıtlarını törensel olanlar ve olmayanlar şeklinde iki kategoride ele almıştır. Törensel olan ağıtlar tam olarak lirik bir şarkı hüviyeti kazanmamış, ölüm merasimi esnasındaki ruh haliyle terennüm edilen kısmen edebî mahiyeti olan

yaratmalardır. Törensel olmayanlar ise lirik karakterli edebî ürünler olarak bireyi ilgilendiren tüm acı, keder, şikâyet vb. çok geniş bir konu yelpazesine sahip şiirsel yaratmalardır. Kilibarda bu noktada ağıtları ilk esnada tam anlamıyla yaratılmış bir lirik şiir olarak görmez ve onları bir çeşit mersiye retoriği olarak tanımlar. Bunun nedenini ağıtçının o esnada içerisinde bulunduğu ruh halinin şiirsel imgeleri yaratabilecek bir yeteneğe sahip olamaması olarak görür. Ancak daha sonra psikolojisi şiirsel imge yaratma yeteneğini yeniden mümkün kılar, acı gerçeğe ulaşmak suretiyle bu acıyı en düşük düzeyde hafifletmek ve bastırılmış kederi açığa çıkarmak adına hüznü ifadeleri şiirsel bir biçimde vücuda getirir (Kilibarda, 2012, s. 251-252). Bu bağlamda naricaljka ve lelek Kilibarda'nın tanımı ile cenaze esnasında yaratılış ve şiirsel imgeler açısından daha zayıf kabul edilen türlerdir. Tužbalica'da ise daha gelişmiş bir edebî yaratımın öznesidir.

Ağıtlarda belirli bir kahramanın bireysel trajedisinin yanında toplumların tarihlerinde derin izler bırakan savaş, doğal afet, kıtlık ve benzeri hadiseler konu edilebilmektedir. Bazı araştırmacılara göre kabile tipi cemiyetlerde ortaya çıkan ağıtlar kolektif yapısını tamamen kaybetmemekle birlikte tarihsel süreçte bireyi konu alan bir yapıya doğru evrilmiştir (Sokolov, 1966, s. 224; Bali, 1997, s. 6). Güney Slavlarında bu durum, onların kültürel karakterlerinin etkisi ile diğer folklor türlerinin aksine daha sınırlı bir çevrede icra edilmesinde ve varyantlaşmasında etkili olmuştur. Zira Güney Slavlarının zadruga adını verdikleri büyük aileler şeklindeki toplumsal örgütlenmeleri ve farklı Slav aşiretleri arasındaki bölünmüşlükler, tarih sahnesine bir tarım toplumu olarak çıkan Güney Slavlarının kendi içlerinde gevşek bir toplumsal yapı oluşturmasının yanında onların kolektif düşünme ve hareket etme yeteneklerini de önemli derecede kısıtlamıştır. Türklerde göçebe toplumsal yapının ortaya çıkardığı savaşçı insan tipinin çok geniş bir coğrafi sahaya yayılması, Türklerin güçlü kolektif düşünme yeteneklerini geliştirmenin yanında Türk ağıtlarının daha geniş bir zeminde yayılmasına ve gelişmesine olanak tanıyordu. Çoğu zaman ise türküleşen ağıtlar müzik aletleri eşliğinde icra edilen türlere evrilmekte, ölüm hadisesi üzerine söylenen bir ağıt bazen anonimleşerek bazen ise yaratıcısı olan aşık veyahut saz şairinin mahlasıyla dilden dile aktarılmak suretiyle kolektif yapının güçlülüğü ile doğru orantılı olarak geniş bir sahada yayılabiliyordu. Buna karşın Slavlarda daha zayıf bir karakterde gelişen kolektif yapı Güney Slav ağıtlarının da daha dar bir çevrede sıkışmasına ve daha geniş Slav gruplar arasında yayılamamasına neden teşkil etmiştir. Hatta Güney Slav ağıtları küçük Slav aşiretlerinin sınırlarını dahi aşamamıştır. Böylelikle Dede Korkut destanlarında göçebe insan tipinin öngördüğü biçimde toplumu için savaşacak, savaşçı yapıyı devam ettirecek insan gücünün eksilmesinden doğan hayıflanmayı Güney Slav ağıtlarında tarımsal iş yükünü karşılayan insan gücünün eksilmesinden doğan ve daha sınırlı bir toplumsal grubu etkileyen bir hayıflanma almaktaydı.

Türkiye Türklerinin ağıtlarında ezgiler, ağıdı yakanın bildiği yöresel özelliklere sahip melodi kalıpları taşırken, ağıt, yaratıldığı yörenin ritim, melodi, ağız, tavır ve üslup özelliklerini gösterir (Eke, 2011, s. 237-238). Güney Slav ağıtlarında ise böyle bir durum söz konusu değildir. Karadağlı folklorist Adnan Ćirgić'in konu ile alakalı yapmış olduğu çalışmalarda ortaya koymuş olduğu üzere Karadağ'da kayıt altına alınan ağıtların kaydedildiği bölgenin ağız özelliklerini taşımadığını, ağıtçıların ağıtlar için yörenin ağız özelliklerinden çok farklı kendilerine has söyleyiş özellikleri geliştirdiğini farketmiştir. Aynı şekilde melodik ve ritmik unsurlarda da bu farklılaşmayı görmek mümkündür. (Ćirgić, 2016b, s. 305-306). Türklerde gördüğümüz durum aksine Güney Slav ağıtlarının varyantlaşmaması ve geniş bir alana yayılmaktan ziyade

sadece belirli bir bölge ile sınırlı kalacak şekilde yaratılması ve aktarılması kolektif yapının daha lokal bir çerçevede sınırlı kalması ile doğru orantılı olması muhtemeldir.

Güney Slavlarında Ağıtçılar

Güney Slavlarında ağıtçının serüveni Türk âşıklık geleneğinde âşıkların âşık olma süreçleri veyahut Orta Asya bozkır göçebe toplumunda şamanların şaman olma serüvenleri ile aynı aşamaları ihtiva etmektedir. Türk ağıtçı kadının "el almış" yani bir usta ağıtçı kadından icazet almış, usta bir ağıtçı tarafından yetiştirilmiş olması Anadolu'da oldukça yaygındır (Makal, 1986, s. 245-250). Güney Slavlarında ise kız çocukları 12-13 yaşlarından itibaren yöresinde yaşayan yaşlı ağıtçıları taklit etmeye başlarlar. Profesyonel bir icra öncesinde bu ağıtçı adayları tek başlarına çeşitli hüznü durumlara karşılık yüksek sesle ağıt icrasını gerçekleştirir. Yalnızken biçimlendirdiği ağıtını profesyonel olarak bir cenaze esnasında ilk kez icra eder. Sonrasında profesyonel bir ağıtçı olarak cenaze törenlerine katılır (Džaković, 1962, s. 11-12). Ağıtçıların yaptıkları iş karşılığında ücret almaları Türklerde olduğu gibi çok yaygın bir durumdur. Vrčević ve Karadžić'in kayıtlarına göre bu insanlara karşı saygı duyulur, halk arasında mükemmel şairler olarak tanınır, etraflarında şayet kaliteli bir ağıtçı yoksa en iyisini bulabilmek için civar köyler soruşturulur ve bunlara yaptıkları iş karşılığında belirli bir miktar para takdim edilir (Karadžić, 1957, s. 197; Vrčević, 2011, s. 37). Kendisine ücret takdim edilen ağıtçıları profesyonel ağıtçılar, diğerlerini ise lelek söyleyen daha sıradan ağıt icracıları olarak iki kısma ayırmak mümkündür. Lelek icracıları Türk ağıtçılar gibi ekseri cenazenin başına toplanan yakın akrabalar ve dostlardır. Bunlar eğer ortamda profesyonel bir ağıtçı varsa onunla birlikte ritim tutup figan ederler ve bazen bu toplu feryat esnasında bir koro şeklinde ağıtlar tekrarlanır. Günümüzde dahi profesyonel ağıtçılar bölgede tanınan, ünü civara yayılmış ve cenazelerde bizzat cenaze yakınları tarafından ağıt söylemesi konusunda telkinde bulunulan kişilerdir. Bunlar toplumda önemli bir statüye sahiptirler. Bazı araştırmacılar bu tür ağıtçıların esasında para kazanmak için ağıt yakmadıklarını hatta böyle bir yaklaşımın bu kişilere karşı yapılacak bir saygısızlık olduğunu iddia etmektedirler. Kendilerine verilen ücret ise cenaze sahiplerinin bu kişiler için uygun gördükleri bir tür hediye olarak takdim edilir. Müslüman, Katolik veyahut Ortodoks fark etmeksizin tüm gruplarda bu tarz ödemelerin bir ücretten ziyade ağıtçı için uygun görülen bir hediye yahut bahşiş olarak telakki edildiği iddia edilmektedir (Trojanović, 1901, s. 136; Vukanović, 1972, s. 244; Ćirgić, 2016a, s. 113-115).

Güney Slav ağıtları Türk ağıt icra geleneğinde olduğu gibi kadınlar tarafından icra edilmektedir. Bölgede 20. yüzyıldan itibaren yapılan derlemelerde ağıtçıların kimliklerinin kadın oldukları ekseriyetle tasdik edilmiştir. Bölgede derlemeler yapan ünlü folklorist Matija Murko erkek ağıtçıların varlığını kabul etmemektedir (1951, s. 268-269). Fakat 19. yüzyılda bazı erkek ağıtçıların varlığı ile alakalı kayıtlar mevcuttur. Vukanović ağıtlar ile alakalı çalışmasında 9 erkek ağıtçıdan derlemeler yaptığını ifade etmektedir. Fakat bu derlemelerin yapıldığı ağıtçıların ağıtlarını esasen irticalen söylemedikleri, repertuarlarındaki ağıtları yakınlarından öğrendikleri ve bu ağıtların aktarıcıları oldukları şeklinde görüşler mevcuttur. Ayrıca Vuk Karadžić, Vladimir Ćorović, Adnan Ćirgić gibi isimler tarafından eski dönemlerde destanî şiirin bir parçası olarak kabul edebileceğimiz şiirlerin erkekler tarafından ağıt mahiyetinde icra edildiği ifade olunmaktadır (Шайлић, 1929, s. XI; Đurić, 1940, s. 30-31; Ćirgić, 2016a, s. 139, 147-148). Türklerde kadın ağıtçıların yanında âşık veyahut saz şairi tarafından yaratılan müellifi belli ağıtlara rastlarız. Bunlar erkek veyahut kadın belirli bir icra kabiliyetine sahip halk şairleri olup

bunların repertuarları içerisinde hayatlarında önem arz eden kişiler için yarattıkları ağıtlar da yer alır. Son tahlilde bu, destan, türkü ve diğer halk şiirleri ile ve ağıt türünün iç içe geçmişiyle izah edilebilecek bir durumdur ve günümüzde cenaze esnasında irticalen icra edilen ağıtlar profesyonel veyahut amatör kadın ağıtçılar tarafından icra edilmektedir.

Düğün Türküleri ve Ağıtlar

Ağıtlar ve düğün-gelin türkülerini karşılaştıran bazı folkloristler bu iki tür arasında organik bir bağ kurmaya çalışmışlardır. Rus folklorist Sokolov, Rus evlenme merasimleri ile Rus ölü gömme geleneklerini bu cihetten karşılaştırmış ve icra bağlamında bu iki tür arasındaki ortak noktaları ortaya koymaya çalışmıştır (1966, s. 224-234). Benzer ortaklıklar Türk ağıtları ve düğün türküleri üzerinde de kurulmaya çalışılmış konuyla alakalı İlhan Başgöz makalesinde ağıtlarda var olan keder ve gözyaşının düğün türkülerinde de mevcut olduğunu, bunu erkek egemen toplumda hak ve hürriyeti elinden alınmış bir aile düzeni içerisinde konumlanan kadının içerisinde bulunduğu umutsuzluğun ifşası olarak görmüştür. Düğün türkülerindeki acı, gelinin erkek evinde gördüğü kötü muamelenin bir neticesidir. Bu sebepten evlilik ve düğün bir mutluluktan ziyade kadın için bir yas sebebidir (1986, s. 263-267). Başgöz'ün bu yaklaşımına itiraz olarak düğünlerdeki hüznün ifadelerinin ataerkil yapının bir sonucundan ziyade ailesinden ayrılmak zorunda kalan gelinin ayrılığının doğurduğu hüznün bir yansıması olarak değerlendirilenler de olmuştur (Topbaş, 1958, s. 1621-1624). Düğün türküleri ve ağıtlar arasında benzer bir ilişki Güney Slav folkloristler tarafından da kurulmuştur. Zira Güney Slav düğün türkülerinde ağıtlara oldukça benzer yapıda ifadeler rastlanır. Düğün sırasında, gelin baba evinden çıkarken ve kayınvalidenin evine girerken ağıt benzeri hüznü türküler söylenir (Vidaković-Petrov, 1990, s. 190-191). Bu tarz düğün türküleri Türk kültüründe oldukça yaygın olup gelinlerin baba evinden çıkışları esnada hüznü namelerin terennüm edilmesi söz konusudur. Bunları da ölüm hadisesine benzer şekilde baba ocağından geri dönmeksizin gerçekleşen ayrılışın doğurduğu acının bir terennümü olarak kabul edebiliriz. Ayrıca bir durumdan başka bir duruma geçişin ifadesi olarak düğün merasimlerinde gelinin ardından yakılan ağıt mahiyetindeki türküler, icra özellikleri ile birlikte yoğun bir ölüm ve yeniden dirilme simgeciliği taşımaktadır (Yavuz, 2001, s. 922). Bu bağlamda ölüm fenomeni, doğum ya da evlilik gibi insan hayatının önemli evrelerini teşkil etmesi hasebiyle bir tür yakınma (Görkem, 2001, s. 159) veyahut met-hetme hâlini teşkil edecek edebî türlerin ortaya çıkışında bir ilk aşama görevi üstlenmiştir. Yakınmanın ortak gerekçesi ise kahramanın daha önce sahip olduklarından ve ait olduğu yerden ayrılmak zorunda kalmasıdır.

Bölgede rastlanan bazı yas ritüelleri, ağıtlar ile düğün türküleri arasındaki benzerlikler gibi düğün gelenekleri ile ortak yönler taşır. Karadağ'ın birçok bölgesinde ölen kişinin evine siyah bir bayrak asıldığı görülebilmektedir. Bu mecazi bir kara düğün simgesi olarak kabul edilmektedir. Siyah bayrak asılan yerlerde ölen kızlara beyaz kıyafetler giydirilmekte ve tabutuna beyaz bir duvak konmaktadır. İkinci Dünya Savaşından önce Karadağ'ın bazı köylerinde ölen genç kız veya erkek ise cenazenin önünde beyaz bayrak taşınmaktaydı (Çirgic, 2016a, s. 192; Milićević, 1967, s. 469-470). Bu da benzer şekilde ölümün kara bir düğün olarak tasavvur edilmesi ile ilintili olmalıdır. Cenazelerdeki siyah bayrak sembolizmine Türk boylarının birçoğunda rastlarız. Uygularda tabutun mezara götürüldüğü esnada yas tutanların bellerine beyaz kumaş ve başlarına beyaz bir örtü sarılmaktadır. Yasın üçüncü günü kara çözmek adı verilen uygulamada yaslıların bellerindeki beyaz kumaş çözülmektedir. Kazaklarda ise bu örtünün rengi

siyahtır. Kazaklarda evden ölü çıktığının alameti olarak evin önüne siyah bayrak asılmasıdır (Görkem, 2001, s. 50-52). Yozgat yöresinde düğünlerde gelin evine bayrak asılması ile ilintili olarak ölen damat için gelin evinde karalı bayrak asıldığı örnekler rastlarız (Bali 1997, s. 167). Bu iki zıt telakki düğün-ölüm tezatinin siyah-beyaz ikiliği ile sembolize edilmesi olsa gerektir. Siyah, dünyanın her yerinde olduğu gibi Güney Slavları arasında da yasın ve ölümün rengi olmuş, bu renkle ilintili farklı ritüeller geliştirilmiştir. Cenaze merasiminde ve cenaze sonrasında kadınlar başlarına sadece siyah ve mavi bir mendil takmakta, Boka körfezinde yakını ölen birçok kişi belirli bir süre siyah kıyafetler giyebilmektedir. Siyah kıyafet giymenin süresi ise değişiklik gösterir. Kim daha uzun süre siyah giyinirse o ölüme en fazla üzülüş demektir. Hatta bazılarının ölene değin siyah kıyafet giydiklerine tanık olunmuştur (Buturac 2015, s. 12).

Güney Slav ağıtları ile düğün türküleri arasındaki ilişkinin farklı bir boyutunu Güney Slavlarının kolo adını verdikleri cenazeye katılanların el ele tutuşarak halka şeklinde mezarın veyahut ölen kişinin cesedinin etrafında dönmeleri şeklinde gerçekleştirilen geleneksel dans ritüelleri oluşturur. Tarihî kaynaklarda Türklerin ölü çadırlarının etrafında halka olarak dönmelerinden ve bu esnada çeşitli yas pratikleri gerçekleştirdiğine dair kayıtlara yukarıda değinmiştik. Günümüzde Türklerde ölünün eve getirilmesi akabinde kadınların ölünün etrafında halka oluşturmak suretiyle ağıtlar teganni etmeleri Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde hâlâ varlığını devam ettirmektedir (Bali 1997, s. 87; Öner, 1972, s. 8-10'dan aktaran; Görkem, 2001, s. 20, 53-57, 93). Cenaze koloları Güney Slav yas ritüelleri içerisinde belki de en fazla Güney Slavlarına özgü olarak niteleyebileceğimiz pratiktir. Kolo, aynı zamanda düğün vb. eğlencelerde el ele tutuşarak gerçekleştirilen bir Güney Slav halk oyunudur. Müzikolog Cvjetko Richtman cenaze kolosunun, düğün kolosunun dönüş yönünün tersi yönde, yani soldan sağa değil sağdan sola dönmek suretiyle gerçekleştirildiğini belirtir (1951, s. 35). Bu, cenaze merasimlerinde kıyafetlerin ters çevrilerek giyilmesi ile paralel bir uygulama olarak görülmektedir (Vidaković-Petrov, 1990, s. 45). 20. yüzyılın henüz başlarına ait bir derlemede kilise etrafında toplanan cemaatin merhumun şapkasını alıp ters çevirdikleri, etrafında toplanan kadınların bir kolo yani daire oluşturdukları ve ağıt yakmayı bilen kadınların bu daire içerisine girerek ölenin faziletlerinin sıralandığı ağıtlar yaktığı ifade edilmektedir. Bazen bu kolo içerisine ölenin yüzük, silah, silah kılıfı fotoğraf gibi eşyalarının da getirildiği görülebilmektedir (Çirgić, 2016a, s. 188-189). Karadžić kayıtlarında, Karadağ'da yaşayan Paštrović kabilesinde buna benzer bir kolo dairesi gördüğünü söyler. Kayıtta ölenin ailesinden kadınların kolo şeklinde bir daire oluşturmak suretiyle el ele tutuşup eğilerek sürekli ağıtlar yaktığı ve feryatlar ettiği ifade olunmaktadır (Karadžić, 1957, s. 146). Başka bir kayıta Sırbistan'ın Smederevo bölgesinde yapılan cenaze merasimlerinde kızların kilisenin etrafında dönerek saçlarını çekip göğüslerini döverek feryat ettiklerine tanık olunmuştur (Влаховић, 1971, s. 123). Kolo ile alakalı kayıtlara halk şarkılarında da rastlarız. Karadžić'in kayıt altına aldığı Bajraktar Miliç'in Düğünü (Ženidba Milica Bajraktara) adlı Güney Slav destanında Miliç'in ölümü üzerine düzenlenen cenaze merasiminde mızrakları ters çevirip ters yönde hareket eden kolo dairesinden ve bu esnada yakılan ağıtlardan bahis olunmaktadır (1985, s. 369). Yas ritüelleri kapsamında kıyafetlerin ters giyilmesi Türk ağıt geleneğinde yaygın karşılaşılan bir durumdur. Bilindiği gibi Türklerde yağmur duası esnasında da kıyafetler tersine çevrilip giyilmektedir. Bunu toplumun içerisinde bulunduğu sıkıntılı durumun bir çeşit duygusal (empati) büyü pratiği kapsamında tersine çevirme, düzensizliği, düzeni bozan olumsuzluğu yeniden düzene sokma eğilimi olarak değerlendirmek mümkündür. Uygulama Türkiye Türklerinde olduğu kadar Orta Asya'da yaşayan Türk boyları arasında da oldukça yaygındır. Kırgızlar ve Kazakların bazı boylarında bir matem alameti

olarak elbiseleri ters giymek ve ters oturulması söz konusudur. Coktav adını verdikleri ağıtların söylenmesi esnasında yüzleri cenazeye değil tersi yönde duvara dönen ağıtçılar elbiselerini de tersten giymek suretiyle ağıtlarını icra etmektedirler. Benzer şekilde Altaylarda yaşayan bazı Türk boylarında kadın ağıtçılar cenazenin ardından yedi gün boyunca elbiselerini ters giymektedirler (İnan, 1986, s. 197-199; İnan, 1987, s. 387).

Cenaze koloları ile alakalı en arkaik örnekleri Ortaçağ Bosna Devleti'nden günümüze ulaşan *Steçak* adlı lahitler sunar. Günümüzde çoğunluğu Bosna Hersek sınırları içerisinde bulunmakla birlikte Dalmaçya kıyıları, Sırbistan ve Karadağ sınırları içerisinde de bir kısmına rastladığımız steçakların önemli bir kısmı üzerinde ele ele tutuşarak kolo dairesi oluşturmuş rölyeflere rastlarız. Bunlar steçakların ölüm fenomeni ile olan ilişkisini ortaya koyan en önemli delil olarak kabul edilmiş ve bunların birer anıt mezar olduğu ve ölen kişilerin anısına dikildiği konusunda görüşleri pekiştirmiştir. İlk kez 19. yüzyıl sonlarında Luko Zore bu rölyeflerin hareket yönünün insanların eğlence amaçlı el ele daire şeklinde oynadıkları halk oyunlarının aksine cenazelerde ağıtçıların oluşturduğu kololar gibi tersi yönde yani soldan sağa doğru değil sağdan sola doğru olduğunu ortaya koymuştur (Zore, 1881'den aktaran; Bešliagić, 1954, s. 184-185). Rölyeflerdeki insanların dizlerinin aldığı şekilden hareketle belirlenen dönüş yönü bunların birer yas halkası olduğunun anlaşılmasında belirleyici olmuştur.

Ölümle ilişkili olarak güney Slav mitolojisinde ve bilhassa steçaklar üzerindeki rölyeflerde çok sık bir şekilde geyik motifi ile karşılaşırız. Bunlardan biri olan Trebinje yakınlarındaki Zaplanik'teki bir steçakta kolo dairesinin en önünde yer alan kişinin bir geyiğe bindiği görülmektedir. Buna benzer biçimde Hersek ve Karadağ'da bulunan birçok steçakta en önde veyahut en arkada yer alan kişinin bir geyiğe bindiği veyahut geyiğin boynundaki yuları tuttuğu rölyeflere rastlarız (Bešliagić, 1971, s. 321-329). Geyiğin Güney Slavlarının sosyal hayatlarındaki rollerini düşündüğümüzde bu figürleri ölen kişinin günlük yaşamı ile ilişkili figürler olarak yorumlamak oldukça güçtür. Çok sayıda steçakta karşımıza çıkan geyik rölyefleri araştırmacılar tarafından ölümle ilişkilendirilmiş ve bir çeşit ruh rehberi (psikopomp) olarak yorumlanmıştır. Tüm kültürlerde var olan ruh rehberlerinin tasvirleri bu tarz hayvanlar kullanılarak yapılmıştır. Geyik de mitolojik bir figür olarak birçok halkın kültüründe mevcut olmuş özellikle steçak gibi ölümle ilintili kalınlarda bu işlevine binaen yer almış olması kuvvetle muhtemeldir. Geyiklerin ruh rehberi rolüne Orta Asya şamanizminde de oldukça sık rastlarız. Şamanların ölümler âlemi ile olan bağlantısını sağlayan ruh taşıyıcı hayvanlardan birisi de geyiktir ve bu işlevinden ötürü şaman davullarındaki ve maskelerindeki vazgeçilmez figürlerden birisi de geyik ve geyik boynuzu olmuştur. Onların ruh taşıyıcı rolleri, şamanların ayinler esnasında başlarına geyik boynuzları takmak ya da ayin esnasında bir geyiğe binmek suretiyle ruhlar alemine geçişini sağlayan, hastalıklara neden olan ruhlara ulaşımı gerçekleştiren bir aracı olarak şaman törenlerinde yer almasını sağlar. Orta Asya şamanizminde kaya çizimlerinde çok sık karşılaştığımız geyik başlıklı, geyik boynuzlu figürlerin şamanın ruhunu temsil ettiği düşünülmektedir (Hop-pal, 2012, s. 217). Bunun yanında geyik bilhassa Türk türeyiş mitlerinin öznesi olmuştur. Hunlar, Bulgarlar, Macarlar gibi birçok Türk boyunun türeyiş anlatılarında kendi peşinden sürükleyen geyik ve bu geyiğin peşinden gitmek suretiyle yeni yurtlara kavuşma motiflerine rastlarız. Türkiye Türklerinde de avcıyı peşinden sürükleyen geyik motifli çok sayıda mitik anlatı vardır (Ögel, 1993, s. 702, 712; Ahmetbeyoğlu, 1995, s. 65-68 vb.). Bu anlatıların hepsinde geyiğin bir tür taşıyıcı, yol gösterici mahiyeti haizdir.

Ağıt Pratikleri ve Motifler

Ağıtın evrensel bir fenomen olmasının yanında her kültür ölüm hadisesi karşısında kendisine has ritüel kalıpları geliştirmiştir. Toplumların farklı yaşam koşulları onların kültürlerine ve mizaçlarına etki ettiği gibi aynı zamanda kendilerine has dinî ve edebî dinamikler geliştirmesine imkân sağlamıştır. Buna rağmen Güney Slavları ile Türk boylarının ağıt ve yas pratikleri ve ağıtlarda kullandıkları motifler arasında çok büyük benzerlikler ve ortaklıklar söz konusudur. Güney Slavlarında yas ve ağıt ritüelleri Türk boylarında olduğu gibi cenaze merasiminden önce evde başlar. Ölen kişi evde yıkanıp hazırlandıktan sonra bir yatağa yatırılır ve mezara götürülene değin burada kalır. Ölüyü görmek için komşular, akrabalar ve arkadaşlar eve gelir. İlk olarak burada doğaçlama dizelerle ağıtlar yakılmaktadır (Rajković, 1974, s. 192). Hırvatistan sınırları içerisinde yer alan Sinj bölgesinde cenazenin evde durduğu sürede, evden çıkarılırken ve bazen de eve dönerken bu katılımcılar içerisinde belirli bir grubun bazen tek bir ağıtçı öncülüğünde bazen ise dönüşümlü olarak ağıtlar yaktıkları kaydedilmiştir (Milićević, 1967, s. 1967, s. 468). Cenazenin başında beklerken yakılan ağıtlarda en iyi ve en yetenekli olan ağıtçı cenazenin baş kısmında yer alır. Diğer ağıtçılar ise bunun etrafında kümelenir ve halka oluşturur (Karadžić, 1957, s. 175). Birçok bölgede ölünün evde bekletildiği esnada ruhun dışarı çıkması için önce pencerelerin açıldığı daha sonra hemen kapatılıp cenaze çıkarılıncaya değin kapalı tutulduğu fark edilmiştir (Butorac, 2015, s. 5). Ölüm, gündüz gerçekleştiği takdirde hava kararınca kadar ağıtlar yakılır ve hava karardıktan ertesi gün tekrar aydınlanıncaya dek hiçbir surette ağıt yakılmaz. Bazı bölgelerde gecenin şeytanlara ait olduğuna inanılır ve onların dikkatini celp edeceği düşüncesiyle ağıt yakılması uygun görülmez (1967, s. 467-468). Ayrıca gece yakılan ağıtların ölü evindeki henüz yaşayan erkeklerin başlarına bir musibet getirebileceğine inanılır. Bu inanç, son erkek ölen evde gece ağıt yakılmasının mazur görülmesi anlayışıyla da desteklenmektedir (Çirgić, 2016a, s. 23). Gece ağıt yakılmamasına karşın yakınları ölüyü yalnız bırakmaksızın sessiz bir biçimde inlemelerine ve ağlamalarına devam ederler. Ölünün yanında genelde taziyelerini ileten yakınları olur ve bunlar gün ağarınca kadar ölünün yanında beklerler. Bu esnada ölen kişi için dualar okunur, onun hayatından bahsedilir. Katılımcılar ölüyle alakalı güzel hatıralarını paylaşır. Bu şekilde gün ağarınca kadar bu sohbetler devam eder. İslami açıdan herhangi bir sakıncası olmamasına rağmen ölünün gece defnedilmemesinin uygun görülmemesi anlayışı Türklerde de oldukça yaygındır. Ölen kişi geceyi yakınlarının, komşularının ziyaret ettiği evinde geçirmekte, Güney Slavlarında olduğu gibi Türklerde de ertesi güne kadar evinde bekletilirken ölünün yakınları ölünün başında beklemekte ve bu esnada ağıtlar, ve dinî vecibeler gerçekleştirilmektedir. Bazılarına göre gece, ertesi günün hüznü için ağıtçıya ölünün başına gelen talihsizlikleri öğrenmek ve hatırlamak için ihtiyaç olunan zamanın verildiği bir psikolojik hazırlık sürecidir. Zira ölümün ilk duyurulmasından mezarlığa götürülmesine kadar geçen sürede ağıtçı ölen kişi hakkında gerekli bilgileri alması ve zihninde ağıtın iskeletini oluşturması gerekir. Günün ağarmasının ardından tören esnasında oluşturduğu kompozisyonu sunar (Kilibarda, 2012, s. 253).

Gece ağıt yakılmasının tek istisnası kadının kocası veyahut son erkek çocuğu gibi ailede soyu devam ettirecek kişinin ölümüdür. Bu ölümlerin Karadağ ve Hersek'in birçok farklı bölgesinde tesiri oldukça güçlüdür ki evdeki son erkeğin ölümü bir çeşit evin ocağının sönmesi olarak telakki edilmiştir (Çirgić, 2016a, s. 22-23). Türklerde soyun devam ettirilemeyeceği düşüncesinden ötürü "ocağın sönmesi" olarak tabir edilen ve toplum zihninde benzer etki bırakan böyle bir ölümün akabinde Güney Slavları arasında sembolik bağlamda evdeki ateşin ve mumların

söneceği ve evdeki kişilerin ömür boyu karanlık içerisinde kalacağı inancı yaygındır. Bazen ocakta yanan ateşe su dökülüp söndürülür ve eve siyah bir bayrak asılır. Böyle bir ev artık insanların lanetli kabul edeceği geri kalan hayatlarını geçirmek istemeyeceği bir yerdir. Hatta metruk olup yıkılsa dahi evin yerine yeni bir ev yapılmasından kaçınıldığı görülmektedir (Stojanovic, 1980, s. 176'dan aktaran; 2016a, s. 22). Vuk Karadžić de bu duruma tanıklık etmiş, alan araştırmaları esnasında hiçbir şekilde kadınların kocalarına ya da erkek çocuklarına yaktığı ağıtlara denk gelmediği hâlde derlemelerinde kocalar ya da erkek çocuklar için yaratılmış ağıtların varlığını teyit etmiştir (1957, s. 144-145). Böyle derin tesiri olan bir ölüm karşısında gece de yapılan ağıtlar mazur görülmüştür.

Her iki kültürde de ağıt, en güçlü ve yoğun olarak cenazenin evden çıkarılıp mezarına kadar götürüldüğü ve mezarına konduğu anda yakılmaktadır. Slavlarda bu esnada özellikle sessiz kalınması hoş karşılanan bir durum değildir (Bušetić, Mokranjac, 1902, s. 16). Bu yaklaşım kolektif yapının ve geleneksel düşüncenin baskınlığı ile ilintili olsa gerektir. Zira ölüm karşısında gösterilen metanet, ağıt geleneğinin güçlü bir şekilde korunduğu Güney Slav gruplarda hoş karşılanmamakta, böyle bir tavır diğer grup üyeleri tarafından bir eleştiri sebebi olabilmektedir. Bu sebepten mümkün olduğunca ağıtların diğer insanların duyacağı bir tarza icra edilmesine dikkat edilmektedir. Benzer bir tavır kadının kocasına ve kız kardeşin erkek kardeşe ağıt yaktığı durumlarda da sergilenmektedir. Karadžić, Karadağ bölgesinde bir kadının kocası için, bir kız kardeşin erkek kardeş için ağıt yakmasının uygun karşılanmadığını, bunlar yerine cenazeye katılan ağıtçıların ağıtlar yaktıklarını söyler. Ağıtçılar bu ağıtlarda kadının veyahut kız kardeşin kendi ağıtıymışçasına kompozisyonunu kurar. Bu durum, kadınların, eşleri veyahut erkek kardeşleri için yas tutmadığı anlamına gelmez. Cenazenin ardından 2.5 yıl boyunca bu kadınların kırda, bahçede inlemek ve hüzünlü melodiler teganni etmek suretiyle yaslarını gerçekleştirdikleri ifade edilir (1957, s. 144-145). Gerek Türklerde gerekse de Güney Slavlarında ağıtların güçlü bir biçimde icra edildiği bir diğer yer ölenin mezarının başıdır. Güney Slavlarında ölünün bedeni mezarına yerleştirildiği anda ağıtçı kadınlar mezarın başında bir halka (kolo) oluştururlar ve bunların içerisinde en yetenekli olan kollarını göğsünde birleştirerek ağıt yakmaya başlar. Bir ileri bir geri yavaş yavaş hareket ederken ağıtın her kıtası başka bir ağıtçı tarafından tekrarlanır (Butorac, 2015, s. 11). Dizelerin tekrarlanma anları ağıtı açan ağıtçının doğaçlama için ihtiyacı olan zamanı kazandırır. Ayrıca ölenin mezara konma anı ağıtçının ağıtına en güçlü şekilde yoğunlaştığı ve yaratıcılığının zirvesine ulaştığı an olarak kabul edilir. Çünkü bu esnada ölen kişi yakınlarını bırakarak yaşayanlar dünyasını artık tamamen terk etmektedir.

Güney Slavlarında ve Türk boylarında ölünün geride bıraktığı eşyalar çoğu zaman yas ve ağıt pratiklerinin öznesi olabilmektedir. Bazen ölen kişinin eşyaları, özellikle de silahları için de ağıtlar yakılmaktadır. Ölen kişinin giysileri cenazenin yanına, ağıtçıların bulunduğu kısma veyahut cenazenin üzerine bırakılabilmekte ve bu eşyalar ritüelin bir parçası hâline getirilmektedir. Kişinin savaştayken ölmesi gibi uzakta öldüğü ve ölen kişinin cesedinin yakınlarda olmadığı durumlarda ölünün kıyafet, şapka, baston vb. bir eşyası ortaya konmakta ve sanki ölen kişi oradaymış gibi bu eşyaların etrafında ağıtçılar halka olup ağıt yakmaktadır (Banjević vd. 1971, s. 11; Rajković, 1974, s. 193). Aynı şekilde Türk boylarında da ağıtçılar çoğu zaman odağı ölenin giysileri ve kişisel eşyaları üzerine çekebilmekte, ağıt töreni esnasında bunları cenazenin etrafında oturanlara gösterebilmektedir. Kazaklarda cesedin bekletildiği odanın duvarlarına ölen kişinin giysileri, eyer takımları, silahları ve hayattayken kullandığı kıymetli eşyaları asılıp bırakılabilmektedir. Azerbaycan'da ağı adı verilen ağıt merasimlerinde ölünün

eşyalarından bazıları kadınların toplandığı odanın ortasına konmakta, bunların etrafında halka oluşturan kadınlar tarafından ağıtlar yakılmaktadır. Makedonya ve Bulgaritan Türklerinde benzer biçimde ölünün eşyaları ve elbiselerinin ortaya konup ağıt yakıldığına tanık olunmuştur (Görkem, 2001, s. 51-52, 57, 62, 93...; Başgöz, 1986, s. 245; Bali, 1997, s. 82). Türkiye'nin muhtelif yerlerinde benzer uygulamalara rastlarız. Kadınların cenazenin etrafında halka olduğu, "soyka" adı verilen ölünün eşyalarının ortaya konduğu ve halka içerisindeki kadınlar tarafından ağıtlar söylendiği ile ilgili çok fazla kayıt vardır. Bazen ölünün ardından kadınlar günlerce ölünün çadırında oturarak ölen kişinin elbiseleri önünde ağıtlar yakabilmektedir (*Radloff, 1954, s. 495-496*). Bazı yörelerde Slavlarda olduğu gibi uzak bir yerde ölen kişinin bedeni yerine elbiseleri veyahut kişisel eşyalarının meclisin ortasına konup ağıtlar yakıldığı ile alakalı kayıtlar mevcuttur (Makal, 1986)

Yukarıda ifade ettiğimiz üzere Türklerde tarihî süreçte en fazla karşılaştığımız yas ritüelleri yakınların saçlarının veyahut ölenin atının kuyruğunun kesilmesi ve cenazeye katılanların turnaklarıyla veya kesici aletler ile yüzlerini yaralamalarıdır. Hunlardan itibaren tarihin hemen her döneminde ve hatta günümüzde bu ritüellerin varlığına Türk boylarında rastlamak mümkündür (*1954, s. 495, 496; İnan, 1987, s. 232-233; Esin, 1978, s. 103-105; Görkem, 2001, s. 20-50; Kafesoğlu, 1997, s. 291 vb.*). Dede Korkut destanları gibi, Manas destanı gibi Türk boylarının destanlarında betimlenen yas meraislerinde insanların yüzlerini bazen turnaklarıyla bazen bir kesici aletle kestikleri, saçlarını yoldukları veyahut bir yas alameti olarak tıraş ettiklerine dair örnekler sık rastlarız (Ergin, 1989, s. 130, 135, 181...; Yıldız, 1995, 660). Aynı pratikler Güney Slavlarında da oldukça yaygındır. Güney Slav ağıt ve yas ritüelleri içerisinde yakınların yüzlerini turnaklarıyla yaralamaları, göğüslerini ve başlarını yumruklarla dövmelemleri ve bir yas emaresi olarak saçlarını kesmeleri en sık rastlanan pratiklerdendir. Vrčević'in kayıtlarında Karadağ'ın Boka körfezi dışında kalan bölgelerinde ve Hersek'te ölü yakınlarının siyah kıyafet giymedikleri, buna karşın sakallarını ve saçlarını uzun bir müddet kesmedikleri ve yas alameti olarak atların kuyruklarını kestikleri; Boka körfezinde ise özellikle genç bir kişi öldüğünde insanların saçlarını kesip turnaklarıyla yüzlerini kanattıkları, böyle bir ölümün derin bir teessür bırakması hasebiyle o kişinin evinin önünden geçerken dahi insanların içerideki yakınlarını hüzünlendirmemek adına şarkı söylemedikleri, silah atmadıkları ya da evin yakınında düğün vb. bir eğlence tertip etmenin kesinlikle yasak olduğu ifade edilmektedir (Vrčević, 2011, s. 38). Bazı bölgelerde atların kuyruklarının, yelelerinin bazen ise bizzat atların kendilerinin kesildiğine dair kayıtlara rastlanmıştır (Čirgić, 2016a, s. 185). Bu tarz pratikler acının bir tür dışavurumu ve ölüm karşısında duyulan acının boyutunu gösterme biçimidir. Bazen tırnak yerine yüzde kalıcı yaralar açacak olan kesici metaller kullanılabilir. 1850'li yıllara kadar Karadağ ve Hersek bölgelerinde oldukça yaygın olarak uygulandığı kayıtlarda görülen bu pratikler Knez Danilo'nun bunu tamamen yasaklamasına ve yapanların para cezasına çarptırılmasına karşın günümüze değin uygulanmaya devam etmiştir. Karadžić'in aktardığına göre Paštrović bölgesinde ölü mezara konulduğu esnada ağıtlar ve feryatlar eşliğinde ölenin kardeşlerinin ve akrabalarının yumruklarıyla kendilerine zarar verdikleri, saçlarını yoldukları, yüzlerini yırttıkları, diğer yakınların ise bu insanların kendilerine zarar vermemesi için engellemeye çalıştıkları ifade edilir (Karadžić, 1957, s. 178). Karadağ'ın Eski Varoş bölgesinde kaydedilen bir cenaze merasiminde ölünün mezara indirildiği esnada ağıtçı 3 kadının lelekler eşliğinde yüzlerini şiddetli bir şekilde yaraladıklarına, saçlarını yolduklarına ve gömleklerini yırtıp parçaladıklarına tanık olunmuştur ((Čirgić, 2016a, s. 236-238). 20. yüzyılın başlarında Mihajlovac bölgesinde yapılan derlemelerde gömülmek üzere evden çıkarılan ölünün kiliseye getirildiğinde kiliseye

girmeyip kilisenin etrafında dönerek “şahinim, şahinim” nidalarıyla saçlarını yolup göğsünü döverek ağıtlar yakan ağıtçıların varlığından bahis olunur (Влаховић, 1971, s. 123).

Güney Slav ağıtlarında en çok karşımıza çıkan hayvan motifleri yılan, kuzgun, guguk kuşu, kartal ve şahindir. Bunlar içerisinde Türk ağıtları ile örtüşen en yaygın motif guguk kuşu motifidir. Güney Slav ağıtlarında özellikle kadınlar, kızlar, kız kardeşler ile özdeşleştirilir. Guguk kuşunun kendine ait yuvasının olmaması, başka kuşların yuvalarına yumurtalarını bırakması ve diğer kuşların yuvasında yavruların anneleri ve babalarından uzakta büyümesi, guguşun ağıtlarda çocuklarından ayrılan annelerle veyahut kardeşlerinden ayrılan kız kardeşlerle özdeşleştirilmesinin temel nedeni olmalıdır. Guguk kuşu ile alakalı bir Slav efsanesinde kayıp kardeşini uzun bir süre arayıp bulamayan bir kadın, Tanrı'nın öfkesini çekmesiyle bir guguk kuşuna dönüştürülmektedir (Tolstoj - Ljubinko, 2001, s. 315-316). Kardeşi ölen kadınların guguk kuşu ile sembolize edilmesi bu nedendir. Onun ötüşü de ölümü çağrıştırabilir. Karadžić bu sebepten bir Sırp kadınının guguk kuşunu öterken gördüğünde oradan ayrıldığını ifade eder. Eski Sırp mezarlarında mezar taşı üzerine guguk kuşu motifi işlenmesine oldukça sık rastlanır ve birçok yerde guguk kuşunun öldürülmesi günah kabul edilmektedir (Karadžić, 1957, s. 212-213). Genç kızın guguk kuşuna dönüşmesi ile alakalı Slav efsanesine benzer efsaneler Türk mitolojisinde de yaygındır. Altay mitolojisinde doğayı uyandıran ve ölüleri diriltiren mitolojik bir kuştur. Bir evin avlusunda bir guguk kuşunun ortaya çıkması ve ötmesi şanssızlığa dalalettir (Dilek, 2014, s. 101-102). Genel itibarıyla Altay efsanelerinde guguk kuşu çocuklarını terk eden, onları yetiştirmek istemeyen kadınlar için ya da ebeveyn-çocuk ilişkileri ile özdeşleştirilen bir motif olarak karşımıza çıkar.

Güney Slavlarında bazı hayvanlar ölümü çağrıştırır ve bu hayvanlar çıkardıkları sesler ve davranışları ile ölümün habercisi olduğu şeklinde yorumlanır. Bir köpeğin uluması, bir baykuşun ötmesi ölümün gelişinin işaretlerinden bazılarıdır (Rajković, 1974, s. 191). Slav mitolojisinde ve ağıtlarında genellikle kötü şöhrete sahip olan ve ölümle çağrıştırılan kuşlardan en bilineni kuzgundur. Türkiye Türklerinde ölüm ritüelleri arasında baykuş ile özdeşleşen ölümü ve felaketi çağrıştırma Güney Slavlarında kuzgun ile sembolize edilmektedir. Haberci olan kuzgun uğursuz bir hayvandır ve ölüm alametidir. Çatısına konduğu eve felaket getirdiği düşünülür. Sadece ağıtlarda değil Güney Slav sözlü geleneğinde kuzgun çok yaygın olarak karşılaşılan bir motiftir ve ağıtlardaki bir diğer fonksiyonu ölümler dünyasından haber getirmektir (Çirgić, 2016a, s. 179). Kuzgun olumsuz bir haberci motifi olarak Altay mitolojisinde karşımıza çıkar. Altaylarda kuzgun başarısız bir habercidir ve Tanrı'nın insanlara gönderdiği hayat suyunu yolda yere döken ve bu yüzden lanetlenmiş bir kuştur (Ойноткинова vd. 2011, s. 576; İnan, 1986, s. 22).

Sonuç

Günümüzde çok geniş bir bölgeye yayılan Slav boyları içerisinde özellikle yukarıda çerçevesini çizmeye çalıştığımız coğrafi saha içerisinde varlığını idame ettiren Güney Slavları, ilk yurtları olarak kabul edilen Özi Nehri havzasından bugünkü Balkanlardaki yurtlarına göçleri sürecinde Hun, Avar, Kıpçak, Peçenek gibi Orta Asya menşeli Türk toplulukları ile çok yakın ilişkiler kurmuşlardır. Aynı şekilde 500 yılı aşkın bir süre Osmanlı hâkimiyetinde yaşamaları sayesinde kadim Türk kültürü ile son derece güçlü kültürel bağlar kurdukları malumdur. Bu münasebetin önemli bir boyutunu dinî ve halkbilimsel yön oluşturur. Yaptığımız tespitler bu iki

kültür arasındaki etkileşimin ağıt yakma ritüelleri özelindeki boyutunu gözler önüne sermektedir. Defin ritüelleri içerisinde kabul edebileceğimiz çok sayıda ortak ve benzer pratik yanında ölüm hadisesi karşı beslenen hüznün terennümü olan ağıtlar ve ağıtlarla ilintili uygulamalar da paralel bir yapıdadır diyebiliriz. İki kültürde de kadim bir karaktere sahip olan ağıt yakma gelenekleri Türklerin kültürel genetiklerinde taşıdıkları göçebe insanın mistik kavrayışına uygun bir karakterde kendine has kodlarla kolektif hususiyetleri önemli oranda korurken Güney Slavlarında ormanlık alanlarda avcılıkla iştigal eden ve tarımsal bir ekonomik zeminde teşekkül eden Slav dünya görüşüne uygun olarak daha yerel dinamikler geliştirmiştir. Bu nüanslara rağmen ağıt, ağıt yakma ve defin pratikleri, Slavlar ve Türk boyları arasında Hunlardan Oğuzlara değin varlığını sürdürmüş olan kültürel etkileşimin önemli numunelerinden biri olarak kabul edilebilir.

KAYNAKÇA

- AHMETBEYOĞLU, Ali (1995). "Avrupa Hunlarının 'Sihirli Geyik' Efsanesi". *Hakkı Dursun Yıldız Armağanı*. İstanbul: MÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- BALİ, Muhan (1997). *Ağıtlar*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- BANJEVIĆ, Branko vd. (1971). *Polje Jadikovo: Antologija crnogorskih narodnih tužbalica*. Podgorica: Grafički zavod.
- BAŞGÖZ, İlhan (1986). *Folklor Yazıları*. İstanbul: Adam Yayınları.
- BAYAT, Fuzuli (2011). "Türk Folklorunda Ağıt", *Ağıt Kitabı*. (Ed. Emine Gürsoy Naskali), İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- BEŠLAGIĆ, Šefik (1954). *Kupres: srednjevjekovni nadgrobni spomenici Bosne i Hercegovine*, Sarajevo: Zemaljski zavod za zaštitu spomenika kulture i prirodnih vrijednosti BiH.
- BEŠLAGIĆ, Šefik (1971). *Stećci: kataloško-topografski pregled*. Sarajevo: Veselin Masleša, .
- BLOCKLEY, R. C. (1985). *The History of Menander the Guardsman*. Liverpool: Great Britain: F. Cairns.
- BOTICA, Stipe (2013). *Povijest hrvatske usmene književnosti*. Zagreb: Školska knjiga.
- BUŠETIĆ, Todor M. – MOKRANJAC, Stevan S. (2012). "Srpske narodne pesme i igre: s melodijama iz levca", *Srpski etnografski zbornik Knjiga 3*. Beograd.
- BUTORAC, Martina (2015). *Naricaljke u tradicijskoj kulturi*. Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera, Filozofski fakultet. (yayımlanmamış lisans tezi).
- BUTUROVIĆ, Đenana (1973). "Monografija Epska narodna tradicija muslimana BiH od početka 16. vijeka do pojave zbirke Koste Hörmanna". *GZM*. Sarajevo.
- ČIRGIĆ, Adnan (2016a). *Crnogorska Usmena Tužbalica*. Cetinje: Fakultet za crnogorski jezik i književnost.
- ČIRGIĆ, Adnan (2016b). "Melodija i stih Crnogorskih tužbalica". *MATICA*. br. 67. jesen: 305-316.
- CROSS, Samuel Hazard - O. P. SHERBOWITZ (1953). *The Russian Primary Chronicle*. Cambridge-Massachusetts: The Mediaeval Academy of America.
- ČUBELIĆ, Tvrtko (1988). *Povijest i historija usmene narodne književnosti*. Zagreb.
- DİLEK, İbrahim (2014). Resimli Türk Mitolojisi Sözlüğü. Ankara: Grafiker.
- ĐURIĆ, Vojislav (1940). *Tužbalica u svetskoj književnosti*. Beograd: Štamparija "Privrednik".
- DŽAKOVIĆ, Vukoman (1962). *Antologija narodnih tužbalica*. Beograd: Narodna knjiga.
- EKE, Metin (2011). "Kırık ve Uzun Hava Ezgileriyle Ağıt". *Ağıt Kitabı*. (Ed. Emine Gürsoy Naskali). İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- ERGIN, Muharrem (1989). *Dede Korkut Kitabı I*. Ankara: TTK Basımevi.

- ESEN, Ahmet Şükrü (1997). *Anadolu Ağıtları*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- ESİN, Emel (1978). *İslamiyet'ten Önceki Türk Kültür Tarihi ve İslam'a Giriş*. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası.
- FORTIS, Alberto (1984). *Put po Dalmaciji*. (Prir. Josip Bratulić). Zagreb: Globus.
- GÖRKEM, İsmail (2001). *Türk Edebiyatında Ağıtlar*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- HALMAN, Talat S. (1994). *Eski Mısır'dan Şiirler*. İstanbul: YKY Yayınları.
- HALMAN, Talat S. (2010). *Eski Uygurlukların Şiirleri*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- HOPPAL, Mihaly (2012). *Avrasya'da Şamanlar*. İstanbul: YKY Yayınları.
- İNAN, Abdülkadir (1986). *Tarihte ve Bugün Şamanizm*. Ankara: TTK Yayınları.
- İNAN, Abdülkadir (1987). *Makaleler ve İncelemeler (I. Cilt)*. Ankara: TDK Yayınları.
- KAFESOĞLU, İbrahim (1997). *Türk Millî Kültürü*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- KARADŽIĆ, Vuk S. (1957). *Život i običaji naroda srpskoga*. Beograd: SKZ.
- KARADŽIĆ, Vuk S. (1985). *Srpske narodne pesme III*. Beograd: Prosveta.
- Kaşgarlı Mahmut (1939). *Divan-ı Lügat-it Türk* (Çev. Besim Atalay). C. 3, Ankara: TDK Yayınları.
- KILIBARDA, Novak (2012). *Studije i ogledi o crnogorskoj usmenoj književnosti*. Podgorica: Institut za crnogorski jezik i književnost.
- LILEK, Emilian (1894). "Vjerske starine iz Bosne i Hercegovine", *GZM*, Sarajevo.
- MAKAL, Tahir Kutsi (1986). "Anadolu'da Ağıtçı Kadınlar", *3. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi*, İzmir. Erişim Tarihi: 11. 06. 2024. <http://www.gulceedebediyat.net/konu-tahir-kutsi-makal-anadolu-8217-da-agitci-kadinlar-11846.html>.
- MILIĆEVIĆ, Josip (1967). "Narodni običaji i vjerovanja u Sinjskoj krajini". *Narodna umjetnost*. Vol. 5-6 No. 1: 433-511.
- MURKO, Matija (1951). *Tragom srpsko-hrvatske narodne epike*. I knjiga. Zagreb.
- NAMETAK, Alija (1962). "Neki narodni obiçaji i lokalne tradicije muslimana u Podgorici". *Glasnik Etnografskog muzeja na Cetinju II*. Cetinje.
- Несказочная проза алтайцев / сост. Н. П. Ойноткинова, И. Б. Шинжин, К. В. Яданова, Е. Е. Ямаева. Новосибирск: Наука, 2011.
- ÖGEL, Bahaddin (1993). *Türk Mitolojisi I*. Ankara: TTK Yayınları.
- ÖNDER, Nabey (1972). "Avşar Ağıtları". *Folklor* 27.
- ORKUN, Hüseyin Namık (1994). *Eski Türk Yazıtları*. Ankara: TDK Yayınları.
- RADLOFF, Wilhelm (1954). *Sibiryadan I*. (Çev. Ahmet Temir). İstanbul: Maarif Basımevi.
- RAJKOVIĆ, Zorica (1974). "Narodni obiçaji okolice Donje Stubice". *Narodna umjetnost*. Vol. 10 No. 1: 152-214.
- RİHTMAN, Cvjetko (1951). "Čičak Janja - narodni pjevač s Kupresa". *Bilten Instituta za proučavanje folkloru*. Sarajevo: Vol. 1: 33-40.
- SOKOLOV, Yuri M. (1966). *Russian Folklore*. (Trans. Catherine Ruth Smith). Pennsylvania: Folklore associates.
- STOJANOVIĆ, Petar D. (1980). "Obidaji narodnog zaljenja i njihovi druitveni korijeni u Crnoj Gori i sjevernoj Albaniji (stanje u XIX. i prvoj polovini XX. Vijeka)". *Zbornik za narodni život i obicaje Juznih Slavena* 48. Zagreb.
- TOLSTOJ, Svetlana M. Tolstoj - RADENKOVIĆ, Ljubinko (2001). *Slovenska mitologija: enciklopedijski rečnik*. Beograd: Zepter Book World.
- TOPBAŞ, Şükufe (1958) Topbaş, "Düğün Türküleri ve Türk Ailesi", *Folklor Araştırmaları*, S. 102, Ocak 1958: 1621-1624.
- TROJANOVIĆ, Sima (1901). "Stari slovenski pogreb". *Srpski knjizevni glasnik* III. Beograd.

- VİDAKOVIĆ-PETROV, Krinka (1990). *Ogledi o usmenoj knjizevnosti*. Beograd: Institut za knjizevnost i umetnost.
- VRČEVIĆ, Vuk (2011). *Tužbalica*. (prir. Dr Danilo Radojević). Podgorica: Institut za crnogorski jezik i književnost.
- VUKANOVIĆ, Tatomir (1972a). "Studije iz balkanskog folklora IV. Profesionalno naricanje u balkanskih naroda". *Vranjski glasnik* VIII. Vranje: Narodni muzej u Vranju.
- YILDIZ, Naciye (1995). *Manas Destanı (W. Radloff) ve Kırgız Kültürü ile İlgili Tespit ve Değerlendirmeler*. Ankara: TDK Yayınları.
- ZORE, Luko (1881). "Bosanski grobovi". *Program c. k. Velikog gimnazija u Dubrovniku za šk. god. 1880—1881*. Dubrovnik.
- ВЉАХОВИЋ, Влајко (1971). "Неколико народних обичаја". *Гласник, етнографских музеја у Београду*, Книга 10: 118-123.
- ЂОРЂЕВИЋ, Тих Р. (1928). "Лечење умоболних у манастирима; Шишање у жалости и Конопац са стрељаног човека". *Гласник Скопског научног друштва* (III): 341-346.
- ШАУЉИЋ, Новица (1929). *Српске народне тужбалице*. Београд: Графички институт „Народна мисао“.
- YAVUZ, Cemalettin (2021). "Türk Kültüründe Gelin Ağlatma Ritüeli ve Çuvaş Örneği". *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*. Cilt: 14, Sayı: 35: 909-925.

EXTENDED ABSTRACT

Lament and lament rituals have existed in the culture of Turkic and South Slavic peoples from the past to the present. Both in Central Asia and in Anatolia, which represents the Western Turks, lament is a very common act. However, the tradition of lamentation is not a characteristic of all South Slavs, but of the Slavic elements living in Herzegovina, the Dalmatian strip and the southern and southwestern parts of Serbia, especially in the region within the borders of today's Montenegro. It also exhibits a regional distribution rather than being based on a Slavic entity or on a specific religious basis such as Muslim, Catholic or Orthodox. The social organization of the Southern Slavs also significantly limited their ability to think and act collectively. In the case of the Turks, the spread of the warrior type of people, which emerged from the nomadic social structure, over a very wide geographical area not only developed the Turks' strong collective thinking skills, but also enabled the Turkish laments to spread and develop on a wider ground. On the other hand, the collective structure of the Slavs, which developed in a weaker character, caused the South Slavic laments to be confined to a narrower circle and could not spread among wider Slavic groups.

There are many common elements between South Slavic and Turkish lament traditions. The first of these is the character of the performers of lamenters and the process of becoming an lamenter. The adventure of the lamenter in the South Slavs is similar to the process of the lamenter becoming a âşık in the Turkish tradition of âşıklık, or the process of the shaman becoming a shaman in the Central Asian steppe nomadic society. It is quite common in Anatolia for a Turkish lament woman to have been "taken by the hand", that is, to have received a permit from a master lament woman and to have been trained by a master lament woman. Similarly, in the Southern Slavs, girls start imitating the older lamenters in their region from the age of 12-13 and follow similar stages as in the Turkish oral tradition. South Slavic laments are performed by women, as in the Turkish tradition of lament performance. As in the case of the Turks, it is very common for lament performers to be paid for their work. The lamenters who are paid are

professional lamenters. In both traditions, these payments are considered to be a gift or a tip for the lamenter rather than a wage.

Slavic folklorists have tried to draw an analogy between Slavic laments and wedding-bride folk songs with Turkish laments and wedding folk songs. It is stated by researchers that the grief and tears present in laments are also present in wedding songs. South Slavic wedding songs have expressions quite similar to laments. During the wedding, as the bride leaves her father's house and enters her mother-in-law's house, sad folk songs similar to laments are sung. Such wedding songs are quite common in Turkish culture, where sad songs are sung during the exit of the bride from the girl's house. In both traditions, hanging flags at both wedding and death ceremonies is a common element. Especially in funerals, the use of a black flag as an image of a black wedding is common in both traditions. Another dimension of the relationship between South Slavic laments and wedding folk songs is the traditional dance rituals of the South Slavs called *kolo*, in which the participants of the funeral hold hands and circle around the grave or the body of the deceased. Historical records show that such circular dances were also common among the ancient Turks. The most archaic examples of funeral columns are the *steçak sarcophagi* from medieval Bosnia. Here, reliefs of people spinning in a circle in the opposite direction during funeral ceremonies are quite common. We also frequently encounter the motif of deer in the reliefs on the *steçaks*. Sometimes the person at the head of the *colo* circle can rise on the back of a deer. Similar motifs are quite common in Central Asian shamanism. Deer reliefs have been associated by researchers with death and interpreted as a kind of spirit guide (*psychopomp*). The role of deer as spirit guides is quite common both in Central Asian shamanism and in Turkish mythic narratives. The deer is one of the spirit-carrying animals that provide the connection of shamans with the world of the dead, and because of this function, the deer and deer horns have been one of the indispensable figures in shaman drums and masks.

Another element that brings South Slavic laments and Turkish laments closer is the rituals performed during funeral ceremonies. The rituals performed by the lamenters and the participants of the ceremony and the motifs used during these rituals have great similarities and commonalities during the period from the waiting of the funeral in the house to the grave and burial. As a result, the fact that the South Slavs have been historically in contact with Turkish culture for many years has enabled the cultural and religious interaction to develop in a way to include laments and lament rituals. When the influence of Turkish culture in the region, which is envisioned especially for Muslim Bosniaks, is analyzed through laments, it is seen that Turkish culture has had a significant impact not only on Muslim Bosniaks but also on Orthodox and Catholic Slavic groups.